

Mahmud Kaşğarlı folklorşünaslıq elminin banisidir

Bir elm kimi folklorşünaslığın yaranmasından danışan alimlərin hamısının əsərlərində təxminən belə bir fikirlə rastlaşırıq: folklorşünaslıq bir elm kimi XIX yüzilliyin əvvəllərində yaranıb. Azərbaycan alimləri bu fikri rus kitablarından götürüblər. Rus alimləri bu fikri söyləməkdə haqlıdılar. Əgər XIX yüzilliyə qədər Rusiyada folklorşünaslıq elmi yaranmış olsaydı, onlar yəqin ki, bu fikirlə razılaşmazdılar. Bəs Azərbaycanda, Türkiyədə, yaxud digər türk dövlətlərində alimlər doğrundanmı ruslar kimi bu fikirlə razılaşıb onu qəbul etmək zorundadırlar? Bu suala "ha" deyə cavab vermək mümkün deyil. Mən də həri başdan "yox" deyirəm və demək istəyirəm ki, türk alimləri qətiyyətlə bu fikri qəbul etmək zorunda deyillər. Bu fikir nə vaxtsa yanlış olaraq elmə gətirilib və çox pis həldir ki, hələ də qiyyətdə qalmaqdadır.

Folklorşünaslıq bir elm kimi XI yüzillikdə yaranıb. Onu yaradan böyük türk ensiklopediyası Mahmud Kaşğarlıdır. Əminəm ki, bir çox alimlərimiz bu fikri qəbul etməyə hazır deyillər. Ona görə bu fikirlə razılaşmayanlar olacaq. Mən buna təbii baxıram. İstənilən yenilik belədir. Hər hansı bir köhnə fikri beynlərdən çıxarıb, onu yenisi ilə əvəzləmək həmişə çətinliklər hesabına başa gəlir. Axı bu zaman düşüncə təzələnməlidir, baxış dəyişməlidir. Çətinliyi yaradan da elə budur. Əslində burada elə böyük çətinlik yoxdur. Sadəcə olaraq həqiqəti qəbul etməyi bacarmaq lazımdır. Mahmud Kaşğarlının folklorşünaslıq elminin banisi olmağı əslində yenilik yox, unudulmuş köhnəlikdir. Bunu çoxları bilir və bilməməzliyi vurur.

Folklorşünaslıq elmini Mahmud Kaşğarlının yaratdığına heç kəs şübhəylə baxmasın, yox deməsin deyə onu bir qədər geniş açıqlamağa ehtiyac var. Folklorşünaslıq elmi deyəndə biz nəyi nəzərdə tuturuq? Bir elm kimi folklorşünaslığın qarşısında duran vəzifələr hansılardır? Folklorşünaslıq deyəndə biz bütün fəaliyyəti sözlü ədəbiyyatla bağlı olan bir elm sahəsini nəzərdə tuturuq. Folklorşünaslıq elminin qarşısında üç başlıca vəzifə durur:

1. Sözlü ədəbiyyatı yaddaşlardan yazıya alıb toplamaq, başqa sözlə desək, xalqın yaratdığı yaddaşında yazıldığı sözlü mətni yazılı mətnə çevirmək;

2. Toplanmış yazıya alınmış, yazılı mətnə çevrilmiş sözlü ədəbiyyatı nəşr

edib yaymaq, başqa sözlə desək, onu kitab şəklində yenidən xalqın özünə qaytarmaq;

3. Toplanmış nəşr edilmiş sözlü ədəbiyyatı araşdırmaq, təhlil edib öyrənmək və dəyərləndirmək.

Bu üç fəaliyyət sahəsini özündə cəmləşdirən elm folklorşünaslıq, həmin işləri yerinə yetirənlər isə folklorçu adlanırlar. Onu da deyim ki, folklorşünaslıq elminin qarşısında duran ilk iki vəzifə, hər şeydən öncə, xalqın yaratdığı və min illərlə yaddaşlarda yazıldığı sözlü ədəbiyyatı itməkdən qoruyur, ona əbədi həyat verir.

Mahmud Kaşğarlı özünün məşhur "Divanı-lüğət-it-Türk" əsərini yazarkən türk elərini gəzmiş, çoxlu sözlü ədəbiyyat nümunələrini xalqın yaddaşından toplayıb yazıya almışdır. Onun əsərində 319 atalar sözü və məsəl, çoxlu ağıllar, bəyazıtlar, xalq "imləri, ibarələr, dastan parçaları var. Bu iş folklorşünaslıq elminin qarşısında duran birinci vəzifədir. Deməli, Mahmud Kaşğarlı folklorşünaslıq elminin qarşısında duran birinci vəzifəni yerinə yetirmişdir.

Mahmud Kaşğarlı toplayıb yazıya aldığı sözlü ədəbiyyat nümunələrini "Divan"ına daxil etmiş, onu nəşr edib yayımlamışdır. Buradakı "nəşr etmək" ifadəsini indiki anlamda başa düşmək olmaz. M.Kaşğarlının dövründə kitablar əlyazma şəklində olurdu, yalnız üzü köçürülməklə çoxaldılır və yayılırdı. Bu da indiki nəşriyyat işinin ilkin formasıdır. Mahmud Kaşğarlı folklorşünaslıq elminin qarşısında duran ikinci vəzifəni də yerinə yetirmişdir. Mahmud Kaşğarlı toplayıb yazıya aldığı sözlü ədəbiyyat nümunələrini yalnız "Divan"ına daxil edib yaymamış, həm də öyrənmiş, təhlil etmiş, hər hansı məsələ haqqında danışarkən fikrini oxuculara daha yaxşı və aydın çatdırmaq üçün onlardan misallar vermişdir.

Mahmud Kaşğarlı bir çox sözlərin anlamını daha aydın çatdırmaq məqsədilə onların iştirakı ilə yaranmış atalar sözünü və ya məsəli misal göstərir. Məsələn, udhuz sözünün qotur anlamında işləndiyini yazır və aşağıdakı atalar sözünü misal çəkir: "tülkü öz inqə ursa, udhuz bolur-tülkü öz hınna, yuvasına hürsə, qotur olar" (I c., səh. 127). Alp sözüne açıqlama verərəkən "Alp Ər Tonqa" dastanından götürüldüyü aşağıdakı bəndi misal çəkmisdir:

**Alp Ər Tonqa öldümü?
(Bu) pis dünya qaldımı?**

**Fələk öcünü aldımu?
İndi ürək yırtılır.**

Belə misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Çünki "Divan"da bu cür nümunələr yetərinəcə çoxdur. Lakin fikrimizi çatdırmaq üçün bunlar da bəs çəyir. Həç bir şübhə yoxdur ki, bunların hamısı eyni zamanda folklor nümunələrinin araşdırılması, öyrənilməsi deməkdir. Bu da onu göstərir ki, Mahmud Kaşğarlı folklorşünaslıq elminin qarşısında duran üçüncü vəzifəni də yerinə yetirmişdir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, "Alp Ər Tonqa" kimi qədim bir dastanımızdan parçalar yalnız "Divan"-da gəlib bizə çatmışdır ki, bu da Mah-

mun Kaşğarlının ən böyük xidmətlərindən biridir.

Beləliklə, böyük ensiklopediyacı türk alimi Mahmud Kaşğarlı türk sözlü ədəbiyyatını yaddaşlardan yazıya almış, onları özünün "Divan"ına daxil edərək yaymış və hər birini araşdırıb, öyrənib. Bununla da folklorşünaslıq elminin əsasını qoyub. Bu da o deməkdir ki, folklorşünaslıq bir elm kimi hələ XI yüzillikdə yaranıb və onun banisi Mahmud Kaşğarlıdır. Sonda onu demək istəyirəm ki, Mahmud Kaşğarlının indiyə qədər itirilmiş, alından alınmış haqqını özünə qaytarmaq hər birimizin borcudur.

İSLAM SADIQ
filologiya üzrə elmlər doktoru